

Altres treballs i altres treballadors: els ferrovellers en la València medieval
Other works and other workers: scrap metal dealers in medieval València
Outros trabalhos e outros trabalhadores em Barcelona: os sucateiros na
València medieval

Miquel FAUS FAUS¹

Resum: Quan s'estudia la cultura material de qualsevol època, sempre es presta una especial atenció a les diferents vides que tenen els objectes des de la seua fabricació, fins al seu reciclatge. A partir d'un seguit de documents provinents de diferents registres es pretén analitzar el treball d'un dels professionals del mercat de segona mà: el ferroveller. De la mateixa manera, provarem de entendre la imatge social d'un col·lectiu que freqüentment estava prop de la marginalitat.

Abstract: When we study the material culture of any time, special attention is paid to the different lives that an object has from its manufacture to its recycling. Through series of documents from different records, we will try to analyse the work of one of the professionals of the second-hand market: the scrap metal dealer. In the same way, we will try to understand the social image of a group that was frequently close to marginality.

Paraules clau: Ferroveller – Mercat de segona mà – València medieval – Treball del metall – Marginalitat.

Keywords: Scrap metal dealer – Second-hand market – Medieval València – Metalworking – Marginality.

ENVIADO: 21.11.2019
ACEPTADO: 05.12.2019

¹ E-mail: maulet.cat@gmail.com.

Introducció

Un dels subjectes més complicats d'analitzar, tant en les societats passades com en les presents, és la marginalitat social. En l'edat mitjana el coneixement sobre els distints grups socials és directament proporcional al volum de documentació escrita que puguen generar en les seues activitats diàries. Per tant, els treballs de recerca sovint presenten una mostra esbiaixada de la societat, en la que els grups més modestos sempre estan infrarepresentats. En un nivell inferior encara tindriem els marginats, col·lectiu ben present a la societat contemporània medieval però situat en la més completa irrellevància historiogràfica.

Generalment, es considera marginal aquella persona o grup que actua fora de les normes socials comunament acceptades, ja siga per voluntat pròpia o de manera forçada. De forma més concreta, quasi sempre es pot vincular aquest concepte amb la pobresa crònica i el desarrelament social. La combinació d'aquestos dos factors dificulta freqüentment la integració, impeding la possibilitat d'aconseguir una feina estable o de sobreviure gràcies al suport del grup familiar. La carència habitual d'ingressos força en moltes ocasions a les persones excloses a participar en activitats econòmiques informals que li permeten arribar al llindar de supervivència personal.

Quan parlem de treball informal en la societat capitalista ens referim a tots aquells que no registra l'estat, és a dir, l'irregular que no pot fiscalitzar. Per la seua banda, en l'edat mitjana podem dir que el treball informal té diferents característiques. En primer lloc, es tracta d'aquell que està fora del control de les corporacions i que per tant no segueix cap patró productiu o de treball. En certa manera, tenen un caràcter alegal, en el sentit que no responen a cap regulació interna reconeguda per les autoritats. Normalment, no requereix d'un coneixement tècnic específic ni per tant d'un aprenentatge exhaustiu. Finalment, es tracta d'una oferta laboral esporàdica i vinculada a una demanda extraordinària de mà d'obra: temporades agrícoles, obres públiques, campanyes militars...

En l'actualitat, un d'aquells treballs informals predominant en grups amb alt risc d'exclusió social és el del ferroveller, o el que és el mateix, la recol·lecció i la venda de metall. A les ciutats europees el sector pareix estar monopolitzat per població immigrant nouvinguda que recull residus dels que pot traure un rèdit econòmic, generalment a través de la seua venda a pes a empreses de reciclatge, però també com a productes de segona mà a mercats setmanals d'ocasió. Es tracta d'una font d'ingressos que permet a

l'individu sobreviure però que alhora l'estigmatitza i el marca com a un element no productiu del sistema econòmic.²

Pel que respecta a l'edat mitjana, cal preguntar-se si existiria una situació equivalent, és a dir, si el treball del ferroveller estava vinculat a la marginalitat social i, conseqüentment, quina era la consideració dels contemporanis al respecte. En aquest article es pretén fer una primerenca aproximació al treball informal a partir d'un estudi de cas sobre els venedors de ferro vell a la València del segle XV.

I. L'entorn urbà de València

La València del Quatrecentos fou un espai privilegiat a l'Europa del moment. Malgrat els embats d'algunes crisis causades per guerres, fams i pestilències, es pot considerar que la ciutat del Túria vivia un dels moments més estables de la seua història. Alhora, la capital valenciana es va consolidar com un important centre manufacturer i un important punt en les noves rutes comercials cap a l'Atlàntic. Tot açò sumat al desenvolupament cultural, vinculat a les grans figures de la literatura catalana que la van habitar, ha portat als acadèmics a batejar aquest període com el segle d'or valencià.

En una escala menor, els nivells de vida van millorar durant el segle XV. Pel que respecta a la cultura material, cada cop s'observa un percentatge major de la població que consumeix més productes i de major qualitat, consolidant uns estàndards de vida cada cop més alts i alimentant els circuits econòmics de manufactura i comerç.³

Aquesta bonança econòmica hauria tingut un reflex en la demografia i a finals del segle, València seria una de les ciutats més populosas de la península Ibèrica. Les estimacions més conservadores parlen d'un volum aproximat de 40.000 habitants,⁴ mentre altres apunten a una població al voltant dels 100.000 habitants entre la ciutat i l'àrea circumdant. És interessant recordar algunes de les observacions sobre la demografia

² PORRAS BULLA, Julián, "Otros trabajos y otros trabajadores en Barcelona", *Polis*, 45, 2016, pp. 1-22. Aquest treball també ha servit d'inspiració per al títol d'aquest article.

³ En aquest sentit cal destacar la tesi doctoral inèdita de Luis Almenar en la que constata mitjançant l'anàlisi de la vaixella present en els inventaris medievals una millora de la cultura material i la consolidació de dinàmiques de consum entre el camperolat del regne de València. ALMENAR, Luis, *La cultura material de la alimentación campesina. Consumo y niveles de vida en la Valencia bajomedieval (1280-1460)*, València: tesis doctoral inèdita de la Universitat de València, 2018.

⁴ Aquestes xifres s'extrauen de l'estudi de registres fiscals de la ciutat als quals se'ls ha aplicat el coeficient de 4.5 habitants per foc, una estimació conservadora realitzada per l'historiador Agustín Rubio Vela, altres apliquen coeficients més acceptats com el de 5 habitants per foc. RUBIO VELA, Agustín "La población de Valencia en la baja Edad Media", *Hispania 190* (1995), pp. 495-525.

medieval valenciana que ja va realitzar el professor Enrique Cruselles, sobre la presència d'un gran nombre de professionals i treballadors alegals que no apareixen a les fonts fiscals.⁵

A més, cal tenir present la massa de població flotant que es desplaçava a la ciutat atreta pels mercats temporals de treball i que tampoc apareixen reflectits a les fogatges. La ciutat i el camp circumdant eren uns dels pocs espais que permetien la creació d'un gran mercat regular de treball que en algunes ocasions requeria de la contractació de jornalers per a la realització d'algunes de les tasques més complicades.

Tant al sector agrícola⁶ com al sector de la construcció⁷ es pot constatar que la demanda de mà d'obra atreia a població del regne, però també d'immigrant d'origen aragonés i castellà que buscava noves oportunitats laborals a la capital valenciana. Per al cas italià cal destacar el cas de Maria Serena Mazzi que estudià les professions pròpies d'aquesta població flotant i el perfil social d'aquests treballadors. És interessant observar com en general són habitants de poblacions veïnes que podem trobar indistintament treballant en les obres de la catedral o en la temporada agrícola.⁸

Una ciutat gran i populosa, amb molta riquesa repartida desigualment i amb una població flotant desarrelada treballant en ella és el marc perfecte per al desenvolupament d'espais marginals. A aquests espais es barrejarien una població que lluitava per consolidar la seua vida a la ciutat amb una que es dedicaria a viure d'ella a través del crim i de l'engany.⁹

⁵ CRUSELLES GÓMEZ, Enrique, "La población de la ciudad de Valencia en los siglos XIV y XV", *Revista d'Història Medieval 10* (1999), 45-84.

⁶ FURIÓ DIEGO, Antoni, *Camperols del País Valencià*, València, Publicacions de la institució Alfons el Magnànim, 1982, pp. 60-64. VICIANO, Pau, *Els peus que calciguen la terra. Els llauradors del País Valencià a la fi de l'edat mitjana*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2012, pp. 31-38.

⁷ GARCIA MARSILLA, Juan Vicente, "Las obras que nunca se acaban. El mantenimiento de los castillos en la Valencia Medieval: sus protagonistas y sus materiales", *Ars longa: cuadernos de arte 12* (2003), pp. 8-12.

⁸ SERENA MAZZI, Maria, "Ai margini del lavoro: i mestieri per "Campare la vita"", *Studi Storici 27* (1986), pp. 359-369.

⁹ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, *Malechores, Violencia y Justicia Ciudadana en la Valencia Bajomedieval*, València: Publicacions de l'Ajuntament de València, 1987, pp. 53-61.

II. El mercat de segona mà de metall

Com ja s'ha comentat la gran població de la ciutat de València demandava bens de consum, a més de que gran part d'aquesta la volia a un preu assequible. Aquestos factors van conformar la creació d'un circuit econòmic paral·lel al dels productors habituals, del que participaven els patrimonis més modestos: el mercat de segona mà. Aquest espai permetia la compra de productes a un preu molt menor que al de primera mà. Generalment es documenta l'existència d'aquest mercat a partir de les almonedes o encants, és a dir, subhastes de bens realitzades per saldar deutes del propietari o be fetes per voluntat dels marmessors arran la mort d'aquell. El flux de productes de segona mà alimentava les demandes de consumidors més pobres, però també d'artesans que pretenien reutilitzar la matèria prima, components o inclús la peça sencera per extraure'n benefici.

Si prenem com a exemple als treballadors del metall ens adonarem de l'existència d'una forta competició en l'accés a l'aprovisionament del mercat de segona mà. En primer lloc, estan els productors com els ferrers o els espasers als quals podem trobar freqüentment comprant a les almonedes d'armes confiscades pel Justícia Criminal. Per exemple, Martí Aragonès, espaser de València, realitzà en la subhasta del justícia de 1478 una gran compra de 17 espases bones, 106 sotils, 27 trencades, 102 punyals sotils, 18 broquers i 3 cervelleres per un valor total de 600 sous.¹⁰ Per les peces adquirides es pot observar quines serien les dinàmiques de reutilització que seguiria. En primer lloc, la revenda directa del producte comprat. En segon lloc, la reparació d'objectes vells i de mala qualitat per a la seua posterior revenda. Finalment, la reutilització del metall de les peces per a la fabricació de noves.

Enfront d'aquestos es troba un grup divers de professionals als que podem classificar de forma genèrica com a agents del mercat secundari. D'entre tots, el més important era el corredor de coll que s'encarregava de l'organització de les almonedes, per tant, un dels grans redistribuïdors de productes usats. Els corredors estaven obligats a prestar jurament davant del justícia de la ciutat de València i el seu nombre estava limitat a tres cents durant el segle XV.¹¹ El objectiu principal d'aquesta norma era acotar l'actuació d'un grup que freqüentment solien fer transaccions de compra i venda de productes, fet que tenien prohibit.

¹⁰ ARV, Mestre Racional 6111, f. 51r.

¹¹ GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, "Pellers, ferrovellers y corredors de coll en la València medieval", en FALLER, Laurent i RODRÍGUEZ, Ana, *Expertise et valeur des choses au Moyen Âge: Savoirs, écritures, pratiques*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016, pp. 347-348.

Els revenedors, per la seua banda, eren un grup més heterogeni que podia vendre tant al mercat de la ciutat com a circuits informals que rarament apareixen a la documentació. Moltes de les activitats de revenda no les portarien a terme professionals del mercat de segona mà, sinó que serien altres treballadors que participarien del circuit de productes d'ocasió de manera esporàdica.¹²

Finalment trobem al ferroveller, és a dir, un individu encarregat de la revenda especialitzada d'objectes de metall i de metall reciclat. Tot i que inicialment la funció de tots aquests actors era la compra i venda de productes de segona mà, prompte començaran a fer actuacions puntuals de restauració i embelliment en els mateixos per tal d'aconseguir un major benefici en les transaccions.

Tot açò acabarà fomentant una competència entre els productors i els agents del mercat secundari per diversos nínxols de mercat: la venda directa del producte, la seua recuperació i la compra de bens usats per a extreure'n la matèria primera. Durant el segle XV els sectors productius aniran posant cada cop més obstacles per defendre els seus espais de negoci davant revenedors, corredors de coll i ferrovellers, normalment a través d'ordinacions públiques del ofici suportades en la capacitat legislativa del municipi. Es pot observar aquesta activitat reguladora en el negoci dels espasers i en les seues normatives.

En 1425 es prohibia als espasers guarnir espases als agents del mercat secundari.¹³ En 1484 la prohibició es feia més restrictiva i limitava als membres de l'espaseria a vendre a revenedors i ferrovellers.¹⁴ Finalment, en 1494 es va limitar encara més l'activitat dels actors del mercat de segona mà bandejant-los la possibilitat de comerciar amb armes adobades o reparades, de manera que tal i com adquirien la peça devien vendre-la.¹⁵ No obstant això, l'activitat legal no va limitar l'existència d'un mercat informal que seguia buscant per tots els mitjans el seu espai de negoci.

¹² Segons José Nieto en el Madrid del segle XVII molts dels individus que participaven d'un mercat informal i improvisat no es dedicaven directament a la revenda, aquesta situació seria molt semblant a l'existent en la València del XV. NIETO, José "Mercados marginales, baratillo y exclusión social en Madrid en el siglo XVII", en CASTILLO, Santiago i OLIVER, Pedro, *Las Figuras del desorden: Heterodoxos, proscritos y marginados*, Madrid: Asociación de Historia Social, 2006, pp. 13.

¹³ BV, Ms. 125, f. 1r-8v. Totes les ordinacions s'han extret de l'apèndix documental de la tesi doctoral inèdita de Juan Martínez Vinat: MARTÍNEZ VINAT, Juan, *Cofradías y oficios. Entre la acción confraternal y la organización corporativa en la Valencia medieval (1238-1516)*, València: tesis doctoral inèdita de la Universitat de València, 2018.

¹⁴ BV, Ms. 136, f. 28r-35r.

¹⁵ *Ibíd.* f. 193r-v.

De nou, les almonedes d'armes del justícia criminal de la ciutat de València és una font interessant per a veure la disputa entre ambdós sectors. Així per exemple, durant la dècada del 1440 els productors –armers– compraven el 1% del valor total de les peces de les subhastes, mentre que els actors del mercat d'ocasió compraven el 7%.¹⁶ Durant aquest període es documenta la presència, per una banda, de tres espasers i, per altra banda, dos corredors, set revenedors –dels quals dos s'especifica que son revenedors d'espases–, i tres ferrovellers.

En la dècada de 1480 la situació s'havia trastocat totalment i eren els productors els que passaven a controlar el 20% del valor de la subhasta, mentre que els seus competidors passaven a ocupar un 1%.¹⁷ Aquest descens podria estar motivat per l'èxit d'algunes de les mesures legislatives adoptades pel municipi per protegir els interessos dels espasers i d'altres sectors manufacturadors.

III. El treball del ferroveller

El ferroveller, com ja s'ha dit, és el professional especialitzat en el comerç d'objectes usats del metall. En un fragment d'un plet entre aquests i els ferrers s'explica clarament la diferència entre ambdós, de la mateixa forma relaciona els treballs dels primers amb altres professions vinculades al mercat secundari com els sastres i els pellers:

(...) que los dits fer[r]evellers sien part ni membre de l'Ofici dels Ferrés, com no facen ni acostumen fer no fabricar cosa alguna que sia de fer[r]e, et açò sia ofici de ferrer fabricar de ferre *noviter* en sa sapiència, mà solament compren e venen ferrers vells, e per comprar e vendre ferres no poden ser dits de l'Ofici de Ferrés, car per aquella via podien ésser dits sartres o pellicés, com axí matex compren o venen robes o altres coses (...).¹⁸

Sembla que els ferrovellers, per la natura de la seua feina, no estaven organitzats en una corporació. En el plet anteriorment mencionat, certs venedors de ferro vell denunciaven a l'ofici de ferrers davant del Governador perquè volien forçar-los a contribuir a l'almoïna de la confraria, ja que aquests ho feien a títol individual i no com un col·lectiu.

¹⁶ ARV, Mestre Racional 6053-6070.

¹⁷ ARV, Mestre Racional 6116-6135.

¹⁸ ARV, Governació, 2264, m. 8, f. 24r-v; m. 9, f. 19r-20v; m. 11, f. 23r. Extret de l'edició: CASTILLO, Jaume i MARTÍNEZ, Luis Pablo, *Els gremis medievals en les fonts oficials*, València: Publicacions de la Institució Alfons el Magnànim, 1999, pp. 196-205.

El seu treball s'inicia amb l'abastiment del producte, generalment mitjançant compres de productes usats. Un gran percentatge d'aquestes es realitzarien a títol individual amb particulars i institucions que pretenien extraure un petit benefici de desfer-se de la quincalla i els objectes vells. En 1499 s'ordenava als ferrovellers que no poguessen comprar objectes a esclaus i a menors de quinze anys probablement perquè ambdós col·lectius solien vendre'ls amagadament peces de les cases on habitaven.¹⁹

Sovint també se'ls pot trobar comprant en almonedes i en les subhastes públiques d'armes del justícia criminal de València. No obstant això, la seua participació era molt menor respecta a altres compradors com els revenedors, els tenders o els espasers. Si parem atenció a la figura 1 ens n'adonarem que els ferrovellers també solien comprar peces d'un valor molt menor al dels altres participants dels encants. Les dades de la taula confirmen el que abans es comentava respecte als nínxols de mercat de cada professional i el seu reflex en allò que adquirien del mercat de segona ma. Revenedors i tenders compren les peces de major preu i qualitat per poder-les revendre sense necessitat de massa intervenció. Els espasers, per la seua banda, tenen una major amplitud de preus en els productes adquirits, ja que es beneficien tant de la revenda directa del mateix, com en la seua reparació o la extracció del metall per a reforjar-lo.

Per últim, la limitada capacitat d'acció dels ferrovellers els forçava a adquirir sols objectes d'ocasió del mercat.

Figura 1: Despesa mitjana de diferents compradors en les subhastes d'armes del justícia criminal de València

<i>Individu</i>	<i>Professió</i>	<i>Cronologia</i>	<i>Despesa mitjana per objecte (en sous)</i>
<i>Gaspar</i>	Ferroveller	1440-1444	1,2
<i>Francisco de Toledo</i>	Ferroveller	1471	1,01
<i>Pere Navarro</i>	Espaser	1444-1474	1,58
<i>Joan de la Mata</i>	Espaser	1454-1476	2,56
<i>Joan Bertran</i>	Espaser	1456-1484	1,72
<i>Lluc Navarro</i>	Revenedor	1394-1408	2,04
<i>Jaume Martí</i>	Revenedor	1449-1461	3,27
<i>Pedro Malero</i>	Tender d'espases	1494-1497	2,36
<i>Alvaro Porter</i>	Tender d'espases	1494	3,3

El treball informal dut a terme per part dels ferrovellers els portava sovint a treballar en els límits de la legalitat, per això cal pensar que una part important del material que

¹⁹ BUV. Ms. 1130, f. 52r-54v.

revenien procedia de la recol·lecció de ferralla e inclús del robatori de la mateixa. En el cas de Barcelona les autoritats varen dictar una ordinació que els prohibia vendre ferro vell perdut o procedent de robatoris precisament per evitat aquesta situació.²⁰

Posteriorment a l'adquisició del producte es procedia a la seua reparació o transformació. El més freqüent eren les actuacions parcials sobre l'objecte per tal d'embellir-lo i ocultar el seu estat, tal com llimar o raspar les impureses, submergir les peces en vinagre per tal que les seues propietats àcides eliminaren l'òxid i envernissar-les per fer-les més atractives a la venda.²¹ La falta d'un obrador, amb el conseqüent utilatge productiu a ell associat, els impedia fer reparacions majors que implicaren per exemple la forja o la soldadura, obligant-los a acudir a terceres persones –ferrers, espasers o armers–.

De nou trobem un exemple clar en el cas dels espasers. En els capítols de 1425 s'especifica que revenedors i ferrovellers compraven fragments d'espases que reforjaven o altres trencades en la punta que pegaven amb soldadures per a vendre-les després com a armes noves.²² Els espasers legislaran per intentar actuar contra el frau que representava aquesta rivalitat il·legítima, tal i com s'observa a les ordinacions de 1494:

(...) se fa gran frau per los ferrovellés qui conpren les spasses e punyals e altres coses de armeria velles e rompudes, e per fer engan e frau al poble les fan renovellar per migà de terceres persones, cobrint fraudulentament les roptures que aquelles tenen. E axí mateix les donen a corredors, los quals les venen per los dits revenedors, que addent e millorant lo dit capítol sia provehit e ordenat que d'aquí avant ningun revenedor, ni ferroveller, ni qualsevol persona qui revendria de armes usarà no puixa tenir ni comprar per a revendre, ni en altra manera, deguna spasa, punyal, ni altra ferruça que sia revocada o adobada de nou, ni algun corredor no puixa tenir ni portar vendre tals spases, punyals ni ferruces adobats de nou o renovats, ans tals quals les conpraran tals les hajan a vendre sens adob negú (...).²³

Finalment, el ferroveller s'encarregaria de la venda del producte al consumidor. El seu centre principal de venda, igual com el de tantes altres professions, era el carrer, espai on paraven una taula. Així s'observa clarament en el cas de l'inventari de Martí el ferroveller que en 1442 n'havia llogada una a Bertomeu Ferrer, guardià del carbó, davant

²⁰ AMENÓS MARTÍNEZ, Lluïsa, *L'activitat i les produccions dels ferrers en el marc de l'arquitectura religiosa catalana (segles XI-XV)*, Barcelona: Tesi doctoral inèdita de la Universitat de Barcelona, 2005, p. 45.

²¹ BV. Ms. 136, f. 18r-v.

²² BV. Ms. 125, f. 1r-8v.

²³ BV. Ms. 136, f. 20r-27r.

del mercat de València.²⁴ Segons unes ordinations de 1392 cada revenedor de ferro vell devia pagar un diner setmanal pel teòric us del mercat i les places de la ciutat.²⁵ En els capítols de 1477 es fa referència a un altra obligació més antiga que manava als venedors de ferro vell a pagar 20 sous al ofici de ferrers per tal de poder parar una taula.²⁶

Les taules del mercat eren més be un banc tancat que actuava alhora com a aparador de venda i com a espai de magatzematge del producte. A l'inventari del ferroveller anteriorment mencionat es descriu com els productes estaven tancats al banc amb clau. De la mateixa manera, al document es parla d'una tauleta de tres posts amb barres de fusta on s'exposava tot el producte.

Pel que respecta als productes venuts, els ferrovellers comerciaven amb qualsevol producte de metall de segona mà: esperons, brides, balances, utilatge agrícola, armes... En l'inventari abans mencionat s'identifiquen a més distints contenidors plens de ferro vell que podia vendre's com a producte reelaborat o com a matèria primera per a altres manufacturadors. Altres voltes se'ls pot trobar abastint de components puntuals a alguna obra pública. En els registres comptables de diversos edificis religiosos catalans s'observen diferents compres de golfos de portes a ferrovellers.²⁷

Les ordenances restrictives d'oficis, com els dels espasers, varen limitar en molts casos la capacitat de negoci de tots els agents del mercat segona mà. Per això, sovint es veuen obligats a recórrer a altres intermediaris que els permeten vendre tots els productes amb els que tractaven. Un exemple clar l'hem observat abans en el cas dels ferrovellers que donaven espases reparades i embellides a corredors per tal que les vengueren amagadament. En les ordinations dels espasers de 1425 es parlava de com els revenedors empraven inclús a no professionals del mercat de segona mà que a través de mentires pogueren vendre les peces com a pròpies: a vells, que deien que eren de la seua joventut; a viudes, que deien que eren dels seus marits difunts o a esclaus, que deien que les havien guanyat en jocs d'atzar.²⁸

Moltes de les característiques que feien singular el treball dels ferrovellers, com a gairebé tots els treballadors del mercat de segona mà, van acabar estigmatitzant-los de cara als artesans. Precisament aquest treball informal feia dels revenedors de productes un

²⁴ APPV, Martí Cabanes, 3 d'octubre de 1442.

²⁵ CASTILLO, Jaume i MARTÍNEZ, Luis Pablo, *Els gremis medievals en les fonts oficials*, op. cit., p. 200.

²⁶ AMV. MC. A-40, f. 304v-306r (1476-XII-20).

²⁷ AMENÓS MARTÍNEZ, Lluïsa, *L'activitat i les produccions dels ferrers en el marc de l'arquitectura religiosa catalana (segles XI-XV)*, op. cit., 2005, p. 80.

²⁸ BV. Ms. 125, f. 1r-8v.

sector molt mal vist per manufacturers i venedors, ja que les activitats laborals dels primers freqüentment traspassaven la legalitat i els portava a una competència il·legítima i directa amb els productors.

IV. El perfil social del ferroveller

Resulta complicat elaborar una prosopografia d'un grup que té com a característica particular el treball informal, que no té ordinacions pròpies, que no actua de forma organitzada i que rarament apareix en la documentació. Al cens de 1510 per exemple sols es documenten dos ferrovellers a la ciutat de València: Bertomeu Martorell, a la parròquia de Sant Esteve, i Jaume Prades, a la de Sant Joan. No obstant això, aquesta font no és la millor per acostar-se a estudiar el col·lectiu ja que els patrimonis inferiors estaven exempts d'aportar a la taxa. Probablement tots dos no representarien al conjunt perquè no sols apareixen al registre fiscal, sinó que a més no aporten més que la contribució mínima de cinc sous.

En aquest cas tenim la sort de comptar amb l'inventari de Martí el ferroveller, anteriorment citat, que aporta valuosa informació sobre la vida d'un d'aquests treballadors. El tres d'octubre de 1442 es reunien en una taverna Esteve de la Mata, propietari de la mateixa, Martí Cabanes, notari, i Martí Ruiz, algtzír del lloctinent de governador, per realitzar l'inventari del dit Martí, que havia mort intestat a la ciutat de València. Es tractava d'un venedor de ferro vell que habitava en la casa d'Esteve de la Mata, probablement en alguna habitació vinculada a la taverna. Com que no tenia família els seus bens varen acabar en mans del taverner que l'allotjava i l'algtzír que va estar en el moment de la redacció del document.

A més, segons l'inventari, es tracta d'un *home castellà estranger*, és a dir, estem davant d'un immigrant, desarrelat i sense família que vivia en una habitació llogada a un taverner. Els seus bens cabien tots en una caixa de pi vella en la que hi havia unes poques peces de vestir—dues camises usades, un jupó vell, unes calces blanques esquinçades...- i una bossa de cuir en la que hi havia vint reials d'argent. Més avant en l'inventari s'indiquen les seues altres propietats, és a dir, la taula de venda del mercat, de la que ja hem parlat. Aquest perfil té molts més paral·lelismes amb els recicladors de metall que poden observar-se a les ciutats actuals i que reuneixen moltes de les característiques que freqüentment s'associen amb la marginalitat social.

V. La imatge pública del ferroveller

Totes les característiques que s'han anat enumerat en aquest text van anar configurant una imatge del ferroveller molt marcada i que, en certa manera, acabava estigmatitzant al professional. Cal destacar que no tenim testimonis propis, quasi tota la informació que sabem del col·lectiu la coneguem per testimonis indirectes que sovint construeixen el seu discurs contra tots els actors del mercat de segona mà. Per això, la imatge d'aquests treballadors que puguem mostrar sempre serà una mitja veritat darrere la qual trobaríem una activitat laboral molt més normalitzada.

En primer lloc se'ls acusava de no tindre ofici. El seu treball es basava, en teoria, únicament en la compra i venda de productes de metall vell. Però tenint en compte que el mal estat de la manufactura els portava sovint a adobar-la d'alguna forma. Precisament per açò, els oficis comentaven la deficient qualitat de les peces que venien, ja que segons ells, els ferrovellers mancaven dels coneixements tècnics necessaris per a fer-ne una correcta recuperació. Els espasers, per exemple, acusaven als revenedors de que les espases reforjades que venien per noves eren de qualitat pèssima i que es trencaven per la soldadura i açò, segons els membres de l'ofici, era un perill per a la vida del consumidor i en certa forma per als mateixos vassalls del monarca, en tant que responsables de la defensa del regne.²⁹ En la mateixa línia, els freners argumentaven com molts dels frens que reparaven i revenien els ferrovellers es trencaven fàcilment.³⁰

En segon lloc se'ls considerava un grup enganyós. Abans s'indicaven diverses tècniques amb les quals els ferrovellers embellien objectes vells per a vendre'ls com a nous. Tot açò generava en una desconfiança en els consumidors i en els manufacturers que condicionava la visió dels contemporanis cap a molts revenedors de productes.

Finalment se'ls considerava lladres. Ja s'ha parlat d'aquella ordinació de Barcelona que advertia de robatoris de peces de ferro d'obres públiques, peces que després apareixien en mans d'actors del mercat secundari. Els productors també denunciaven que els ferrovellers solien modificar els objectes, no sols per a vendre'ls com a nous, sinó també per camuflar qualsevol sospita que apuntara que aquells provenien de furts.

Normalment aquestes tres acusacions són les que esgrimeixen els productors per limitar l'acció dels agents del mercat de segona mà, sempre emprant un discurs retòric que pretenia beneficiar als consumidors. Sens dubte estem davant de fets que es produïrien

²⁹ BV. Ms. 125, f. 1r-8v.

³⁰ BV. Ms. 136, f. 18r-v.

en el període, però cal sospitar que moltes d'aquestes limitacions tindrien com a vertader rerefons la voluntat d'acabar amb la competència il·legítima que representaven els ferrovellers. La confrontació entre productors i agents del mercat secundari va portar en algunes ocasions a l'enfrontament armat entre ambdós. En 1449, per exemple, el fillastre de Mercader, el pomer, va nafrar a Pedro el ferroveller i per açò pagà 75 sous.³¹

No obstant això, aquest discurs sí que va aconseguir arrelar, provocant que finalment aquestes professions quedaren estigmatitzades. Per això, és interessant veure com alguns ferrovellers varen intentar escapar d'aquesta situació. Un cas és el de Pere Ferrer del qual hem documentat un ascens social a través de la evolució de la seua identificació socioprofessional en diferents almonedes.

En 1491, Pere Ferrer comprà en la subhasta de la justícia criminal, 25 armes per un preu de 64 sous i 11 diners. En el document se'l identifica com a revenedor.³² Més avant en una almoneda feta de penyores de la batllia el trobem comprant armes de nou, però aquest cop identificat com a ferroveller.³³ Finalment, en 1499, el trobem de nou comprant en la subhasta on ja es parla d'ell com a un espaser.³⁴ Açò demostra que els revenedors i els ferrovellers tenien vies d'ascens social a través de les quals podien “regular” les seues activitats, abandonar els circuits de treball informal i integrar-se dins del teixit productor.

Conclusions

Es difícil extraure conclusions fonamentades sobre els ferrovellers, així com de tots els treballadors informals en l'edat mitjana. No obstant això podem afirmar que es tractava d'un grup molt dinàmic malgrat els obstacles de la legislació i l'estigmatització social. A través de diversos mecanismes, molts d'ells propers a l'il·legalitat, els revenedors de ferro vell podien ampliar els seus ingressos i assentar la seua posició econòmica. Tot i que, pel que sembla, molts d'aquests sols mantingueren aquesta professió durant un període de la seua vida i sempre provaren d'integrar-se en l'artesanat.

Estudiar el treball informal i els seus treballadors és una de les millors formes d'aproximar-se a la marginalitat social i a les sortides contemporànies de la mateixa. Es tracta d'un perfil social que es pot trobar en diferents professions: bracers, remers, revenedors, peons d'obra... A més, generalment comparteixen característiques socials:

³¹ ARV, Mestre Racional 6069, f. 38r.

³² ARV, Mestre Racional 6139, f. 15r-17v.

³³ ARV, Batllia Llibres 1222, f. 22r-24v.

³⁴ ARV, Mestre Racional 6159, f. 43r-v.

Antonio CORTIJO & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 10 (2019/2)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jun-Dez 2019/ISSN 1676-5818

la immigració, el desarrelament, la pobresa crònica, la manca de casa, la impossibilitat d'accedir als mitjans de producció, la manca de suport d'una corporació... Tot indicadors de l'existència d'un grup de subproletariats que va arrelant als espais urbans i que esdevindrà un tret característic d'aquests fins l'actualitat.

Bibliografia

- AMENÓS MARTÍNEZ, Lluïsa, *L'activitat i les produccions dels ferrers en el marc de l'arquitectura religiosa catalana (segles XI-XV)*, Barcelona: Tesi doctoral inèdita de la Universitat de Barcelona, 2005.
- CASTILLO, Jaume i MARTÍNEZ, Luis Pablo, *Els remis medievals en les fonts oficials*, València: Publicacions de la Institució Alfons el Magnànim, 1999.
- CRUSELLES GÓMEZ, Enrique, "La población de la ciudad de Valencia en los siglos XIV y XV", *Revista d'Història Medieval 10* (1999), 45-84.
- FURIÓ DIEGO, Antoni, *Camperols del País Valencià*, València: Publicacions de la institució Alfons el Magnànim, 1982.
- GARCIA MARSILLA, Juan Vicente, "Las obras que nunca se acaban. El mantenimiento de los castillos en la Valencia Medieval: sus protagonistas y sus materiales", *Ars longa: cuadernos de arte 12* (2003), pp 7-15.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente, "Pellers, ferrovellers y corredors de coll en la València medieval", en FALLER, Laurent i RODRÍGUEZ, Ana, *Expertise et valeur des choses au Moyen Âge: Savoirs, écritures, pratiques*, Madrid: Casa de Velázquez, 2016, pp. 343-358.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael, *Malechores, Violencia y Justicia Ciudadana en la Valencia Bajomedieval*, València: Publicacions de l'Ajuntament de València, 1987.
- NIETO, José "Mercados marginales, baratillo y exclusión social en Madrid en el siglo XVII", en CASTILLO, Santiago i OLIVER, Pedro, *Las Figuras del desorden: Heterodoxos, proscritos y marginados*, Madrid: Asociación de Historia Social, 2006, pp. 1-20.
- PORRAS BULLA, Julián, "Otros trabajos y otros trabajadores en Barcelona", *Polis*, 45, 2016, pp. 1-22.
- RUBIO VELA, Agustín "La población de Valencia en la baja Edad Media", *Hispania 190* (1995), pp. 495-525.
- SERENA MAZZI, Maria, "Ai margini ddel lavoro: i mestieri per "Campare la vita"", *Studi Storici 27* (1986), pp. 359-369.
- VICIANO, Pau, *Els pens que calcignen la terra. Els llauradors del País Valencià a la fi de l'edat mitjana*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2012.